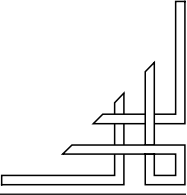

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

УДК 37.015.3:7

Борисова Т.В.

ПЕДАГОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлюються різноманітні аспекти педагогічної значущості театральної діяльності школярів. Обґрунтовуються твердження щодо здатності театру впливати на розвиток комунікативних, творчих якостей особистості, сприяти збагаченню емоційної сфери, оптимізації художньо-пізнавальної діяльності дітей та молоді, забезпечувати психологічні потреби учнівської аудиторії.

Ключові слова: театральна діяльність, школярі, педагогічне керівництво, спектакль, комунікативні якості, творчі здібності, психологічні потреби, гедоністичні можливості.

Сучасний період трансформування освітніх стратегій характеризується актуалізацією питань оптимізації процесів формування і розвитку всебічно розвиненої особистості. Прогресивна педагогічна спільнота у всі часи виокремлювала театр як могутній і дієвий інструмент впливу на учнівську аудиторію, усвідомлюючи, що саме театральне мистецтво в силу своєї видової специфіки акумулює широкий спектр художніх засобів виразності різних мистецтв, а відтак, містить значні можливості різновекторного впливу на школярів. Однак, ефективне використання мистецтва театру у шкільному навчально-виховному процесі знаходиться у безпосередній залежності від ступеня осягнення учителями саме педагогічної значущості театральної діяльності, міри їх обізнаності з специфічними механізмами театральної творчості, здатними здійснювати на дітей цілеспрямований комплексний вплив і сприяти формуванню і розвитку гармонійної особистості. Саме ці позиції складають підґрунтя логіки пропонованого дослідження й опосередковано обґрунтовують його актуальність.

Сучасна мистецько-педагогічна думка презентує широкий спектр наукових матеріалів, що ґрунтовно досліджують різноманітні аспекти проблеми застосування театру у школі. Так, наукові засади поліхудожнього, зокрема театрального виховання висвітлено у науковому доробку І. Зязюна, Л. Масол, теоретико-методичні ідеї художньо-естетичного виховання та театральної діяльності дітей представлено у працях Н.Миропольської, Т.Гризоглазової та інших.

Однак, належно оцінюючи внесок визначених науковців у вирішення досліджуваної нами проблеми, відзначимо, що питання системного аналізу засобів впливу театру на дитячу особистість, визначення різних аспектів педагогічної значущості театрального мистецтва досі не піддавались спеціальному науковому опрацюванню.

Мета написання статті полягає у визначенні специфічних інструментів педагогічного впливу театральної діяльності на формування і розвиток всебічно розвиненої особистості сучасного школяра.

На основі вивчення широкого кола наукових поглядів, думок, положень і тверджень з мистецтвознавства, психології та педагогіки зазначаємо, що однією із особливо значущих властивостей театру є його здатність активізовувати художньо-пізнавальну діяльність дітей.

Загальновідомо, що дитина у процесі життя та навчання намагається збагатити свій життєвий досвід: постійно накопичує знання про світ, людські стосунки, набуває певних уявлень про оточуючу дійсність, художні явища мистецтва тощо. Творча діяльність школярів у сфері театру в силу своєї специфіки (здійснення інтелектуально-осмислювальної роботи учасників над роллю, залучення їх до розроблення власних елементарних варіантів режисерських ходів, декоративного, музичного, хореографічного забезпечення постановки тощо) сприяє активізації цих процесів.

У дитячому театрі учасники у процесі постановок вистав особливо охоче репрезентують уже набуті враження від характерів персонажів, подій, явищ тощо. Таким чином, заняття театральною творчістю сприяють концентрації особливої уваги та чутливості до вчинків інших людей у житті, розвитку вміння бачити, розуміти мету і значення різноманітних дій людини.

Саме тому, чим змістовнішою є виконувана на сцені п'єса, багатшими і яскравішими характерами дійових осіб, тим більше школярі-виконавці дізнаються не лише про її героїв, але і взагалі про життя, людей, час, в якому вони живуть, тим повнішими стають їхні уявлення про багатоманітність засобів виразності внутрішнього духовного світу людини. Починаючи краще розуміти вчинки людей, більш тонко вловлювати внутрішній смисл людської мови, різноманітність її інтонаційних відтінків, дитина більш точно оцінює і свої власні вчинки.

Окрім значного потенціалу театральної діяльності для розширення загального і мистецького кругозору школярів, вона є важливим фактором підвищення рівня емоційної сприйнятливості учнів, розвитку в них здатності до оцінних дій у сфері естетичних явищ, забезпечення психологічної розрядки дітей.

У якості аргументації висловлених тверджень наводимо міркування Є. Шевцова: "Мистецтво посідає особливе місце в естетичному вихованні, у розвитку чуттєво-емоційної сфери людини. Тому жодна із систем естетичного виховання не залишала мистецтво поза своєю увагою. Водночас характер впливу мистецтва на формування емоційного світу особистості досі залишається однією з найскладніших проблем естетичного виховання. Емоційний вплив мистецтва виявляється у тому, що людина по-новому починає сприймати себе, свою діяльність. Це, у свою чергу, стимулює пошук нею такої діяльності, яка відповідала б її більш вирослим почуттям. Тому й немає протиріччя у тому, що мистецтво виховує почуття і одночасно сприяє формуванню і розвиткові життєдіяльності людини, орієнтує її на досягнення нової мети" [14, с. 29-30].

Зазначаємо, що школярі, які беруть участь у театральній постановці у якості акторів (а вони, як відомо, складають більшу частину учасників постановочної роботи), зазнають найбільшого впливу в аспекті трансформації емоційно-чуттєвої сфери. Це пояснюється насамперед тим, що жоден крок на сцені, жодна фізична дія у театральному мистецтві не здійснюється механічно, без внутрішнього обґрунтування, і школяр-виконавець в силу специфіки роботи актора над роллю змушений постійно здійснювати спостереження щодо емоційних переживань – як своїх власних, так й інших людей. Зауважимо, що прийоми накопичення та репрезентації "емоційних спостережень" широко використовував у репетиціях з акторами В.Немирович-Данченко, зокрема вимагаючи від акторів осмислення першопричин тієї або тієї поведінки персонажа та віднайдення, за визначенням режиссера, "зерна ролі".

Таким чином, робота з дітьми у царині театрального мистецтва дає можливість практично керувати процесом розвитку та збагачення їхньої емоційної сфери.

Принагідно додаємо, що одним із доволі вагомих аргументів на користь залучення дітей до театральної діяльності є її вплив на формування естетично-оцінного ставлення до дійсності, зокрема до мистецтва.

Так, загальновідомо, що театральне мистецтво за своєю природою є мистецтвом суспільним, тобто не може існувати без глядачів, які створюють навколо вистави певне суспільне середовище. Сцена і глядач спільно оцінюють явища дійсності. Зрозуміло, що театр

досягає своєї естетичної мети тільки у тому випадку, коли те, що він пропонує глядачам, є для них внутрішньо важливим, якщо життя, яке зображається у виставі, хвилює їх, якщо питання, які піднімаються на сцені, мають пряме або опосередковане значення для духовного розвитку суспільства. Тільки у таких випадках театр є великою пізнавальною і виховною силою та різнобічно впливає на глядача.

Доцільно наголосити, що однією із домінуючих потреб сучасного школяра, зумовлених надзвичайною насиченістю навчально-виховного процесу різноманітною інформацією, темпом життя і впливом окремих негативних суспільних факторів, є потреба у відпочинку, у психологічній розрядці. Одна із привабливих і цінних властивостей театру полягає у можливості забезпечення таких потреб.

Так, видатні театральні педагоги та режисери вбачали навіть у професійному театрі об'єкт відпочинку і розваги. "Не будемо казати, що театр – школа. Ні, театр – це розвага", – стверджував К. Станіславський [12, с. 465]. Близьким є твердження Г. Товстоногова: „У театрі шукають і розваг, і відпочинку. І цього зовсім не потрібно боятися. У справжньому театрі, розважаючись, вчать жити, а відпочиваючи, збагачують себе... Театр – свято. Театр – розвага. Театр – видовище” [13, с. 367]. „Сучасний театр повинен об'єднати, сплавити воедино школу зі святом, мудрість з розвагами, урок з видовищем” [13, с. 303].

Таким чином, участь школярів у творчій діяльності у сфері театального мистецтва здатна сприяти мінімізації психологічної напруженості й тим самим – вивільненню позитивної енергії дитини.

Варто також зазначити, що театральне мистецтво володіє значними можливостями щодо активізації художньо-творчої діяльності школярів.

На основі вивчення наукових праць з питань художньої творчості з'ясовано, що значна кількість дослідників різних напрямів (філософів, мистецтвознавців, психологів, педагогів) вбачає основу художньої діяльності у грі. Для прикладу, відомий філософ К. Гросс стверджує: "Навіть не будучи грою, художня творчість, мистецтво має ігрове начало, ігровий аспект. Власне, ігрове начало художньої діяльності безпосередньо є джерелом естетичної та художньої насолоди, засобом розваги та відпочинку людини" [4, с. 144-145].

Зазначаємо, що науковці-психологи також стверджують, що гра і сформована в її процесі творча уява є психологічною базою художньої творчості та художнього сприймання. "Спостереження над психічним розвитком людини вказують, – зазначає один із дослідників психології гри і уяви, вітчизняний учений В. Роменець, – що перехідною формою між дією перцептивною і творчою є гра. Саме в ній людина вивільняється від скутості, яку породжує поле сприймання, саме в ній розвиває свою уяву, розвиває тим, що ставить спочатку цю уяву в зовсім довільне, незалежне становище від дійсності і створює завдяки фантазії свій особливий (зокрема дитячий) світ. Розвинувши у грі таку первісну функцію фантазії, як довільне фантазування, людина активно втручається в світ, намагається його перетворити згідно зі своїми ідеалами і законами дійсності" [9, с. 41].

Л. Виготський вважав драматичну або театральну постановку найрозповсюдженішим видом дитячої творчості саме через її близькість до театральної гри: "...по-перше, драма, заснована на дії, здійснюваній самою дитиною, найбільш близько, дієво та безпосередньо пов'язує художню творчість із особистими переживаннями... Іншою причиною близькості драматичної форми для дитини є зв'язок будь-якої драматизації з грою, цим корінням усілякої дитячої творчості, і тому є найбільш синкретичною, тобто містить у собі елементи найрізноманітніших видів творчості" [2, с. 61-62]. Участь дитини в ігровій діяльності спричиняє формування здатності відрізнити певну річ від її значення і надавати значення однієї речі іншій, тобто здійснювати "перенесення значення", що, як відомо, становить елементарну основу художнього образу (метафоричність) і є засадовим для розвитку творчих якостей особистості.

Зауважуємо, що театральне мистецтво, демонструючи майстерність творчого перевтілення, викликає в дітей потребу у власному перевтіленні, у реалізації власних ідей, тобто у творчості, таким чином спонукаючи дитину до особистісного самовираження.

Так, цілком об'єктивним є те, що людині завжди притаманне бажання самоствердитися та самовиразитися, і це прагнення є особливо актуальним у пору становлення особистості. У театральній творчості, заснованій на драматичній грі, ця потреба дитини чи юної людини у самовираженні реалізується безпосередньо. К.Станіславський з цього приводу розмірковував: "Ви ніколи не думали, як було б добре розпочати створення Дитячого театру з дитячого віку? Адже інстинкт гри з перевтіленням є у кожної дитини. Ця пристрасть до перевтілення у багатьох дітей звучить яскраво, талановито, викликаючи подив навіть у нас, професійних артистів.

Дещо є у нашій педагогіці, що вбиває цю дитячу сміливість ініціативи, і потім, тільки ставши дорослими, деякі із них починають шукати себе на сцені. А ось якщо уникнути цього розриву, якщо об'єднати талановитих дітей у Дитячий театр у розквіті їхньої дитячої творчості й уже з тих пір розвивати їхні природні прагнення – уявіть, якого свята творчості можна досягти до їхнього зрілого віку?!" [10, с. 279].

Уточнюємо, що самовираження пов'язане з формуванням ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе. Запропонована театральним мистецтвом можливість прийняття ролі іншого передбачає співпереживання з іншим, ідентифікацію з ним, тобто перевтілення. Так формуються важливі складові творчих здібностей, знижується самоконтроль, який стримує та гальмує інтуїцію та уяву, розвивається асоціативне мислення тощо.

Можливістю самовиразитись пояснюється й емоційний і творчий підйом у результаті спілкування з мистецтвом театру. На підтримку цього твердження свідчать факти виявлення школярами бажання виконувати у процесі театральної діяльності одразу декілька професійних театральних функцій: театального виконавства, виготовлення декорацій, костюмів, елементарної сценарно-режисерської роботи тощо.

Слід також відзначити особливу значущість мистецтва театру для розвитку комунікативних якостей учасників сценічної діяльності.

Це твердження пояснюється тим, що театральна діяльність є тією конкретною діяльністю, завдячуючи якій і на основі якої дитина входить у колективні стосунки, розвиває спілкування з її учасниками. Адже спільна робота над сценарієм, декораціями, костюмами, обговорення особливостей рольової поведінки, манери виконавської презентації персонажа сприяють не тільки досягненню основ театральної культури, але і безпосередньому розширенню дитячих контактів та набуттю досвіду спілкування у колективі.

Окрім радості творчості, у процесі роботи над постановкою дитина відчуває задоволення від того, що знайшла своє місце серед інших, виявила і ствердила себе у колективі. Відтак, важлива сторона театральної діяльності полягає в тому, що за її допомогою дитині надається необмежена можливість духовного спілкування, передавання своїх переживань навколишнім.

Логічним у плані здійснення аналізу засобів впливу театрального мистецтва на дитячу особистість є виокремлення здатності театру до збудження у дітей відчуття естетичної насолоди від художньої творчості, сприйняття елементів різних видів мистецтв та досягнення краси в їх інтегративному поєднанні.

Доцільно згадати, що театральна діяльність заснована на грі, а відтак є діяльністю безпосередньо вільною і творчою, такою, що охоплює всі основні духовні здібності у їх цілісності та єдності: чуттєве сприйняття, образне мислення, емоції, інтелект, волю, уяву. У театральній грі дитина духовно стверджує себе у світі, відчуває силу своїх здібностей. Такий вид творчої діяльності приносить особливу насолоду вже самим процесом своєї дії, ця насолода є безкорисливою і тому спорідненою з естетичним переживанням.

Б. Брехт радить: “Якщо ви прагнете прийти до насолоди мистецтвом, то ніколи не вдовольняйтесь зручним і дешевим споживанням лише результату художньої праці. Необхідно прилучитися до самої праці, певною мірою стати діяльним самому, дещо підігнати власну фантазію, приєднати або протиставити весь власний досвід досвіду художника тощо. Насолоду мистецтвом не можна здобути дешевою ціною” [1, с. 37].

У процесі роботи над театральним образом школяр самостійно обдумує свою роль. На репетиції він відпрацьовує вміння виразно і чітко передавати особливості персонажа, своєчасно віднаходити необхідні репліки, дотримуватись умовності театального висловлювання, рухатись сценою тощо. Успішно виконуючи все це, беручи участь у творчому пошуку, учень відчуває почуття задоволення, радості, які, у свою чергу, стають внутрішнім стимулом, що спонукає його до більш активної участі у театральній творчій діяльності.

Навколишній світ, тим більше світ, віддзеркалений у творах театального мистецтва, існує не тільки як об’єкт практичної діяльності, але і як об’єкт безкорисливого споглядання, джерело естетичної насолоди. Таким чином, мистецтво театру сприяє утворенню гедоністичних почуттів не лише в учасників, але й у глядацької аудиторії.

Театр впливає на глядача на основі залучення його до того, що відбувається на сцені і чому глядач є безпосереднім свідком. Сприймаючи виставу, глядач емоційно і морально захоплюється нею, отримує естетичну насолоду. “Естетичне задоволення, – зауважує К.Гросс, – стосується звичайних постійних виявів духовного життя з тією лише різницею, ... що психічна діяльність, яка переважає в естетичному враженні, у звичайній свідомості не становить кульмінаційного пункту, а швидше схожа з мостом, за допомогою якого ділове буденне життя безперервно і бурхливо несеться, не думаючи ні про що інше, крім з’єднання з протилежним берегом; і потрібен святковий, недільний настрій для того, щоб з’явилося бажання зупинитися на цьому мосту і помилуватися картинами, що з нього відкриваються” [4].

Узагальнена функціональна концепція впливу театального мистецтва на всебічний розвиток особистості відображена у міркуваннях видатного режисера В.Немировича-Данченка: „Музика життя; дух легкого, вільного спілкування; безперервна близькість до блиску вогнів, до красивої мови; збуджується усе моє найкраще; ідеальне віддзеркалення усіх людських взаємостосунків – сімейних, дружніх, ділових, любовних..., політичних, героїчних, зворушливих, смішних... Царство мрії. Влада над натовпом ...” [8, с. 105].

Таким чином, можемо стверджувати, що заняття театральним мистецтвом розширюють життєвий та художній світогляд школярів, сприяють збагаченню їхнього мистецького тезаурусу, підвищують рівень емоційної сприйнятливості учнів, розвивають у них здатність до оцінювання естетичних явищ, активізують художньо-креативні здібності, мають значний потенціал для формування в учнівської молоді навичок творчої співпраці у мистецькому колективі, інтенсифікують розвиток комунікабельності його учасників, спричиняють збудження в учнів відчуття естетичної насолоди від художньої творчості, від осягнення краси в інтегративному поєднанні різних видів мистецтв, а також певною мірою забезпечують потребу сучасних школярів у психологічній розрядці та відпочинку. Всі зазначені елементи є рівнозначними, взаємопоєднаними і комплексно сприяють оптимізації навчально-виховної діяльності дітей та юнацтва.

Список використаних джерел

1. Брехт Б. Восприятие искусства и искусство восприятия / Б.Брехт // Декоративное искусство СССР. – 1964. – №8. – С. 37-42.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С.Выготский. – Изд. 3-е. – М. : Просвещение, 1991. – 96 с.
3. Гризоголова Т. Формирование нравственного опыта младших школьников средствами музыкальной сказки : дис...канд. пед. наук / Т. Гризоголова. – К., 1994. – 187 с.

4. Гросс К. Введение в эстетику / К.Гросс. – К. : Харьков, 1989. – 246 с.
5. Зязюн І. А. Всеукраїнська державна комплексна програма естетичного виховання / І. А. Зязюн // Вісник АПН України. – 1993. – № 1. – С. 41-43.
6. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти / Л. Масол // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 1. – С. 2- 5.
7. Миропольська Н. Є. Театральне мистецтво в школі / Н. Є. Миропольська // Мистецтво та освіта. – 2002. – № 1. – С. 25-27.
8. Немирович-Данченко В.И. Рождение театра : воспоминания, статьи, заметки, письма / В.И.Немирович-Данченко. – М. : Искусство, 1989. – 486 с.
9. Роменець В.А. Фантазія, пізнання, творчість. – К. : Наукова думка, 1965. – 410 с.
10. Сац Н.И. Жизнь – явление полосатое / Н.И.Сац. – М. : Новости, 1991. – 592 с.
11. Симонов П.В. Высшая нервная деятельность человека / П.В.Симонов. – М. : Знание, 1975. – 338 с.
12. Станиславский К.С. Собрание сочинений / К.С.Станиславский. – В 8-ми т.– М. : Искусство, 1954-1963. – Т.5. – 466 с.
13. Товстоногов Г.А. Зеркало сцены / К.С.Станиславский. – В 2-х т.– Л., 1984. – Т. 2. – 567 с.
14. Шевцов Е.В. Эстетическое воспитание и формирование личности / Е.В.Шевцов. – М.: Просвещение, 1982. – 293 с.

This paper highlights the various aspects of teaching students the importance of theatrical activity. Reasoned statement about the ability of theater to influence the development of communication and creative personality traits, enrich the emotional sphere, optimizing the art and learning of children and young people, to provide psychological needs of student audiences.

Key words: drama activities, pupils, teacher leadership, performance, communication quality, creativity, psychological needs, hedonistic opportunities.

УДК 378. 147. 134: 786 (043.3)

Воєвідко Л. М.

МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКА ТРАДИЦІЯ В. ПУХАЛЬСЬКОГО У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТВОРЧОСТІ (НА МЕЖІ ХІХ-ХХ СТ.)

У статті окреслено сутність музично-виконавської традиції у педагогічній діяльності першого ректора Київської консерваторії, героя України – Володимира Пухальського на межі ХІХ – початку ХХ сторіччя.

Ключові слова: традиція, парадигма, обґрунтування, трансформація, демократичність, фахова підготовка.

Педагогічна діяльність В. Пухальського здебільшого була продовженням і розвитком кращих традицій школи Т. Лешетицького. В особі В. Пухальського фортепіанне мистецтво в Україні, безсумнівно, мало визначного педагога. Педагогічна обдарованість, школа, яку він пройшов у чудового педагога, яким був Т. Лешетицький, любов до справи виховання молодих музикантів – все це забезпечило В. Пухальському вагомих педагогічний успіх.

Н. Гуральник трактує педагогічну діяльність В.Пухальського як методико-технологічну систему, яка базується на принципах Т. Лешетицького попри спільні риси його системи з системою Л. Делпє [5,184]. На педагогічні погляди В. Пухальського також вплинув К. Таузіг, традиції якого були продовжені та трансформовані у власну фортепіанну школу [6, с. 22-27].